

Šiaulių turgūs ir mugės – miesto istorijos ir kultūros atspindys (XV–XXI a.)

J o n a s N E K R A Š I U S
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Šiaulių turgaus aikštės istorija, miesto amatininkai ir turgus, turgavietės rekonstrukcija, Žemaitijos jomarkai ir mugės, Šiaulių turgūs XX a., Šiaulių turgavietės atvirukuose, fotografijose ir piešiniuose, tarpukario turgūs, senojo turgaus iškėlimas, gyvenimas prie turgaus, pokario turgus naujoje turgavietėje, turgūs Šiauliuose XXI a. pradžioje.*

Šiaulių turgaus aikštės istorija

Šiauliuose nuo senų laikų buvo turgus. Jis buvo miestiečių ir pirklių, valstiečių ir amatininkų susibūrimo vieta. Kaip jis atsirado, ar visada ten buvo? Atsigręžkime į miesto istoriją ir pabandykime atrasti turgaus pradžią (N e k r a š i u s 2004, 7).

Turgus – prekiaavimo vieta, aikštė, kurioje prekiaujama, arba pats prekiaavimas tokioje aikštėje, prekyvietė. Pagal klasifikaciją Lietuvoje turgūs būdavo skirtingi – kermošius, mugė arba jomarkas. Kermošius – tai prekyba, susijusi su bažnytine švente. Jomarkas vykdavo tam tikru laiku, dažniausiai kokio nors šventojo diena. Mugės vykdavo atlaidų metu ar kitokia proga. Būdavo, aišku, ir kitokių turgų, kur buvo prekiaujama ar mainomasi arkliais, karvėmis ir kitais gyvuliais (Arklių rinkai) ir kt.

Augant miestams, miestiečių poreikiams tenkinti reikėjo įvairiausios paskirties prekių. Tarpusavyje konkuravo pirkliai, gatvės prekeiviai, turgūs ir mugės. Lietuvoje turgūs juridškai įteisinti nuo XIII a. Tada atskiroms gyvenvietėms pradėtos teikti miesto teisės, o vėliau ir prekybinio pobūdžio privilegijos. XIV a. jau buvo mugių. Prekyviečių ypač pagausėjo XV a. pabaigoje, kai didieji kunigaikščiai leido dvaruose ir miestuose steigti turgus, organizuoti mugės. Suteikus gyvenvietėms magdeburgines ar prekybines privilegijas, buvo nustatomos turgų ir mugių dienos. Turgūs paprastai vykdavo darbo dienomis, o mugės – per atlaidus.

Maždaug nuo XV a. Šiauliuose, kaip ir kituose Lietuvos miestuose, svarbiausia prekiaavimo vieta buvo turgus. Pastačius pirmąją bažnyčią, susidarė ir miestelio centras su turgaus aikšte. Čia iškilo ir užvažiuojamųjų namų, karčiamų, sandėlių, amatininkų dirbtuvių. Dauguma miesto gyventojų turguje pirkto būtiniausias prekes – maisto produktus ir pašarus. Kita vertus, vietiniai amatininkai galėjo įsigyti reikalingos gamybai žaliavos, atvykusiems valstiečiams parduoti savo gaminius.

Pagrindinė Šiaulių turgavietė pagal šimtmečiais susiklosčiusią tradiciją veikė aikštėje šalia pagrindinio miesto statinio – Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios. Čia buvo prekiaujama, čia susitikdavo miestelėnai, valstiečiai iš visos Šiaulių ekonomijos, čia atvykdavo pirklių iš kaimyninių šalių, čia savo išmonę ir meistriškumą rodė aplinkinių miestelių ir miestų amatininkai, meistrai. Miesto turgus išsiskyrė universalumu, kadangi jo prekių asortimentas buvo itin platus: prekiauta maisto produktais, grūdais, naminiams paukščiams ir gyvuliams, valstiečių ūkiuose pagamintais audiniais, kita produkcija, amatininkų dirbiniais ir kt. Turgus skatino miesto plėtrą, amatus, prekybą.

1445 m. Šiauliuose ties pagrindiniu keliu į Rygą pastačius pirmąją medinę bažnyčią, pamažu susiformavo miesto centras ir turgaus aikštė, kurioje beveik 500 metų vyko turgūs, kermošiai, jomarkai ir mugės. Amžiams bėgant Turgaus aikštė buvo vadinama visai: *Rynek, Rynok, Bazarnaja ploščiad, Markt, Marktplatz, Markttag, Marktbetrieb, Rinkos aikštė, Turgaus aikštė* ir kt.

1565 m. Šiaulių valsčiaus miesteliuose buvo nemažai gyventojų, kurie vertėsi aludaryste, kalvyste, kitais amatais. XVI a. viduryje Šiauliai – nemažas prekybinis miestelis su susiformavusia aikšte ir turgumi.

Turgaus veiklai nemažai dėmesio buvo skirta 1619 m. Šiaulių miesto nuostatuose, kurie 1635 m. ir 1639 m. buvo papildyti. Juose nurodoma, kad rinkoje iki 9 valandos reikalingų prekių gali pirkti tik miestiečiai, o po 9 valandos – visi kiti atvykėliai. 1639 m. gruodžio 29 d. Šiaulių miesto nuostatai draudė prekiauti kaimuose, o mieste urmu leido prekiauti tik turguje. Valstiečiai buvo verčiami vežti prekes į Šiaulius, čia, o ne kaimuose, galėjo prekiauti iš kitur atvykę pirkliai. Taip buvo lengviau surinkti muitus, reguliuoti prekybą. Kad nebūtų per daug didinamos prekių kainos, nurodyta, kad iki 10 valandos turguje būtų prekiaujama ne perpardavimo tikslais, o tik savo poreikiams tenkinti. Po 10 valandos visi galėjo pirkti ir parduoti urmu (*Šiaulių istorija* 1991, 23, 26).

Panašūs turgaus nuostatai buvo paskelbti ir 1681 m. Jono Sobieskio privilegijoje. Daug dėmesio miesto turgaus veiklai skiriama ir kitose Šiaulių ekonomijos nustatytose taisyklėse.

1649 m. inventoriuje rašoma, kad Šiauliuose išmatuota stačiakampė turgaus aikštė, kurioje buvo 19 sklypų. Mieste iš viso buvo 184 sklypai ir, matyt, tiek pat namų, gyveno net 30 amatininkų. Veikė gausybė karčiamų (*K r y ž e v i č i u s* 1986, 40). Miesto mokestis – 7343 lietuviškų kapų grašiai. Tų metų inventoriuje minimos dvi gatvės: Rudavos ir Didžioji – Šeduvos gatvė.

XVI a. pabaigoje aplink turgaus aikštę stovėjo 26 namai, kuriuose glaudėsi prekybininkai, amatininkų dirbtuvės. Mieste gyveno apie 1000 gyventojų. Daugiausia buvo lietuvių, o iš bajorų vienas kitas galėjo būti lenkų kilmės, kaip ir pirmieji miesto klebonai. Diduma jų buvo kilę iš miestelėnų ir valstiečių.

XVII a. viduryje stačiakampė turgaus aikštė užėmė 1 hektarą 42 arus. Beveik visos pagrindinės miesto gatvės suėjo į turgaus aikštę, aplink kurią telkėsi smuklės, karčiamos, kūrėsi turtingiausi miestelėnai ir amatininkai.

Manoma, kad pirmąkart Šiaulių turgaus aikštė pavaizduota 1699–1700 m. žemėlapyje, kurį braižė Saksonijos kariuomenės topografai. Jame pažymėta Šv.

apaštalu Petro ir Pauliaus bažnyčia (dabar katedra) ir Turgaus aikštė. Šiaulių turgaus aikštė pavaizduota ir 1800–1801 m. po inventorizacijos nubraižytame miesto plane. Tai seniausias žinomas spalvotas miesto planas, kuriame pavaizduota Šiaulių bažnyčia, miesto turgavietė, gatvės ir pastatai.

1872 m. sausio 14 d. patvirtintas Šiaulių miesto planas, kuriame aiškiai nubrėžta miesto teritorija, pavaizduota Turgaus aikštė. Yra išlikęs 1872 m. Šiaulių miesto plano 1903 m. tipografinis atspaudas, kuriame nurodyta Turgaus aikštė, visos pagrindinės miesto gatvės, svarbiausi pastatai. Šis miesto planas buvo pakoreguotas 1912 m., tačiau gatvių tinklas išliko beveik toks pat.

Miesto amatininkai ir turgus

Su turgaus gyvenimu Šiauliuose glaudžiai susijęs ir amatininkų gyvenimas. 1589 m. lapkričio 2 d. Upytės pavieto mokesčių rinkėjo kvite nurodyta, kad Šiauliuose buvo turgaus aikštė, aplink ją – 26 namai. Gatvėse buvo 52 namai ir 29 lūšnos. Tuo metu mieste buvo 40 pirklių, 40 įvairių specialybių amatininkų ir kepėjų, 9 mėsinės, iš kurių 3 priklausė bažnyčiai. Išvardijami balniai, kailiadirbiai, kalviai, kubiliai, puodžiai, račiai, siuvėjai, staliai, stikliai, šikšniai, ginklakalys (*Šiaulių miesto istorija* 1991, 17). 1617 m. pradėjus mieste statyti mūrinę bažnyčią, atsirado plytinė ir kalkių degykla, dirbo mūrininkai, dažytojai, stogdengiai (Ibid., 22–23).

1660 m. Šiauliuose veikė skerdikų, siuvėjų, kailiadirbių, kalvių, šaltkalvių, stiklių, stalių, kubilių, račių, puodžių, baldininkų, pakinktų dirbėjų ir tekintojų cechai (*Simono Daukanto fondas* 69, 332–338). Daugelis amatininkų dirbo savo dirbtuvėse, gaminius pardavinėjo savo namuose arba turguje.

XVII a. miesto amatininkai turėjo ir mokinių. 1672 m. Šiaulių dvaro teismo knygoje rašoma apie siuvėjo mokinį ir atlygį už mokslą:

1672 metų gruodžio 4 dieną Šiaulių miestietis, vardu Petras Vaičiukevičius, siuvėjas, miesto taryboje padarė tokį pareiškimą, kad be jokio užmokesčio priima mokiniu Motiejų Kažubaitį iš Paulausko vaitystės, Žagarės trakto, Minčaičių kaimo; šis turės trejus metus tarnauti už mokslą, už tai bus meistro maitinamas. O po dvejų metų jam žadėjo sąlygas pagerinti, o pabaigoje pažadėjo lininį žiponą ir kepurę. Vasaros metu, kai darbo prie meistro trūks, savanoriškai turės padirbėti namų ūkyje. Priėmęs [mokinį] be jokio laidavimo, tai prašė įrašyti į [teismo] knygas (LDK kasdienis gyvenimas 2001, 537).

XVII–XVIII a. miesto turguje prekiaavo amatininkai, valstiečiai ir pirkliai. Prekyba Šiauliuose nenutrūkdavo ir ne turgaus dienomis. Tik dalis prekių ir valstiečių atvežtų produktų būdavo parduodama vartotojams turgaus metu. Kitą dalį supirkdavo vadinamieji perpirkliai. Jie turėdavo turgaus aikštėje ar kitur įrengtų parduotuvių – *kromų*, vertėsi smulkmenų prekyba. Parduotuves ar prekystalius turėjo kai kurių specialybių amatininkai, gaminę rinkai: kepėjai, skerdikai. Prekybos įmonės buvo ir karčiamos, kurios veikė miestelėnų gyvenamuosiuose namuose. Čia lankytojai galėjo pavalgyti ir išgerti, pašerti arklius ir pernaktoti. Specifiniai karčiamų produktai buvo druska, silkės, tabakas, šienas, kitoks pašaras. Miestelėnų karčia-

mos daugiausia buvo susispietusios turgaus aikštėje (*Šiaulių miesto istorija* 1991, 24–25).

Šiauliuose buvo ir stambesnių pirklių, kurie iš Vakarų rinkos įsiveždavo audinių, metalo dirbinių, bakalėjos ir kitų prekių. Svarbiausios atvežtinės prekės buvo druska, audiniai, brangūs kailiai, prieskoniai, vynai, silkės ir kt. Mieste ir turguje buvo prekiaujama javais ir gyvuliais, audiniais ir drabužiais, maisto prekėmis, ypač druska, silkėmis, kitomis žuvimis, sviestu, aliejumi, medumi, mėsa, lajumi, odomis, geležimi ir geležiniais darbo įrankiais (noragais, dalgiais ir pjautuvais), statybinėmis medžiagomis, stiklu ir gėrimais. Nemažą prekių dalį sudarė miško medžiaga, mediniai darbo įrankiai ir daiktai, vaisiai, medus, vaškas, žvakės, potašas, anglis, malkos, sakai ir kt.

Prie turgaus aikštės ir pačioje aikštėje buvo vadinamųjų kromų, palapinių ir karčiamų. Juose pardavinėtos atvežtinės prekės, o vietos amatininkų gaminiais prekiauta turgaus aikštėje. Antai 1765 m. Mykolas Čepulevičius turgaus aikštėje turėjo sklypą su namu ir alaus bei degtinės karčiamomis. Sklypus su namu, alaus ir degtinės karčiamomis turėjo ir Jeronimas Kaušas. Našlė Pakarklinskienė turėjo sklypą su namu, alaus ir degtinės karčiamomis (*Šiaulių istorija* 1991, 21, 22–23).

Turguje per muges būdavo ne tik prekiaujama, bet pasitaikydavo ir visokių atsitikimų. Čia užklysdavo apgavikų, ilgapirščių, arkliavagių. 1673 m. liepos 19 d. Šiaulių dvaro teismo knygoje rašoma apie arkliavagio sulaikymą Šiaulių mugėje:

<...> Vyko tardymas gerbiamojo pono Mykolo Milanausko byloje dėl liepos 12 dieną Kėdainiuose pavogto juodo plauko arklio, atpažinto parduodant Šiaulių mugėje. Jį pardavinėjo Kėdainių miestietis Jonas Godzinskis, kuris buvo atvestas į Šiaulių dvarą ir savo noru pareiškė, kad pats to arklio nevogęs, bet pirkęs iš kažkokio vokiečio, kapralo, nepasisakiusio, iš kokio jis dalinio. Tačiau pirkęs arklį ne turguje, bet Kėdainių laukuose temstant, ir niekas perkant nematęs. Pasakojo davęs vokiečiui 40 auksinių ir dar likęs 10 skolingas, arklį pirkęs antradienį, o arklys [iš Milanausko] buvęs pavogtas trečiadienį, todėl pavogę ne tą arklį, kurį jis atvedęs parduoti, tačiau pardavėją atvesti į teismą nežadėjęs, nes nepažįstas, kadangi arklį pirko ne mieste, kaip kad pagal papročius žmonės daro, o niekam nematant, todėl aišku, kad pats pavogė. Šiaulių mugės metu, liepos 16 dieną, buvo atvykę Kėdainių miestiečiai, tačiau, pašaukti į dvarą, jie nenorėjo už jį laiduoti, bet taip pat nepripažino, kad jis kuo nors įtartinas. Išlaikėme jį 4 dienas kalėjime, tačiau ieškovas nenorėjo, kad būtų nubaustas mirties bausme, o badu marintą savo arklį atsiėmė. Kitas kaltinamojo arklys buvo paliktas dvare užstatu. Patį kalinį, kadangi jis sakosi esąs Kėdainių miestietis, paleidome iš kalėjimo ir pasiuntėme ištirti, ar nėra piktadarys. Kai sumokės ieškovui už nuostolius, urėdai baudą ir pristatys iš Kėdainių magistrato atestaciją, kad tas dvare paliktas arklys nėra vogtas, tada jis bus jam gražintas. Šią atestaciją pasirašau. Duota Šiauliuose 1673 metų liepos 19 dieną (LDK kasdienis gyvenimas 2001, 621–622).

Su arkliavagiais mieste buvo griežtai kovojama, jie buvo baudžiami, o turtas konfiskuojamas.

Turgavietės rekonstrukcija

Šiaulių ekonomiką pradėjus administruoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkui A. Tyzenhauzui, turgaus aikštė buvo pertvarkyta. Vietoj senosios turgavietės, prie kurios 1755 m. buvo apie tris dešimtis sodybų, bažnyčia, klebonija ir špitolė, suplanuota didesnė turgaus aikštė, o aplink ją – prekybininkų balaganai ir amatininkų dirbtuvės. Turgaus aikštėje buvo išmūryta dviejų aukštų, galuose paremta keturiomis, o iš šonų – šešiomis kolonomis austerija – užeiigos namai. Austrijos kluone buvo laikomi vežimai ir arkliai (T r i m o n i e n ė 2007, 277–282). Aikštės viduryje pastatytos prekybinės eilės – du dideli kiaurai pervaziuojami korpusai. Buvo statomi namai amatininkams. Į pietvakarius nuo aikštės lygiagrečiai su ja nutiesta Mintaujos gatvė. 1765 m. Šiauliuose jau buvo 208 kiemai. Juose gyveno daugiau kaip 1200 žmonių. 1778 m. per Šiaulius keliavęs J. Bernoulli rašė:

Apie penktą nuvykome į Šiaulius, karališkąją ekonomiką, kur pastatyta, iš dalies dar statoma apie 40–50 didelių ir mažų namų, ir tai daugiausia iš plytų. Likusieji turi bent jau aukštą fasadinę sieną: gražų didelį stogą, dengtą čerpėmis, ir stovi ant akmens pamatų. Čia turi būti įsteigti fabrikai (Polska stanislawowska w oczach cudzoziemcow 1963, 329).

1793 m. gegužės mėnesį Šiauliuose lankęsis vokiečių mokytojas ir istorikas Frydrichas Šulcas, 1793 m. arkliais per Lietuvą važiuojęs iš Livonijos į Lenkiją, kelionės įspūdžių knygoje apie Šiaulių senąją turgaus aikštę rašė:

<...> Šiauliai išsiskiria iš kitų Lietuvos miestų, o iš tolo atrodo netgi gana išvaizdūs, kadangi mieste yra mūrinė bažnyčia su bokštu ir keletas didelių valdiškų bei privačių mūrinių namų. Įvažiuojama tvarkinga, netgi grįsta gatve, apstatyta kolonistų namais, kuriuose gyvena amatininkai ir žydai. Tačiau Lenkijoje niekada nieko visiškai tvarkingo nėra, tokie namai į gatvę atgrežę tik plytinius fasadus, o toliau yra mediniai. Kiti miestelio namai irgi mediniai, netvarkingai išsimėtę. Turgaus aikštė palyginti labai erdvi. Iš vienos pusės ją supa minėti mūriniai pastatai, bažnyčia ir daboklė. Kairėje stovi dviguba eilė žydų būdų ir parduotuvių, kuriose pardavinėjami medvilniniai audiniai, gelumbė, stiklas, duona ir kiti daiktai. <...> Sako, kad mieste yra apie 300 namų ir trobelių ir apie 3500 gyventojų (Kraštas ir žmonės 1988, 110).

1852 m. plane miesto aikštės plotas, ribojamas Tilžės ir Varpo gatvių, vadinosi Turgus (rus. Rynok).

1875 m. mieste buvo 135 amatininkai, turintys 29 darbininkus ir 40 mokinių. Dirbo 20 siuvėjų, 15 batsiuvių, 10 kepurininkų, 3 modistės, 17 duonkepių, 8 pyragų kepėjai, 11 mėsininkų, 1 konditeris, 22 namų ūkio reikmenų gamintojai (5 mūrininkai, 8 staliai, 3 vario dirbinių meistrai, 5 šikšniai, 5 arklių gydytojai ir šundaktariai, 5 laikrodininkai, 3 kirpėjai, 15 vežikų) (Памятная книжка Ковенской губернии 1876, 259).

1884 m. laikraštyje *Aušra* buvo skelbiamos žemės ūkio produktų kainos iš įvairių Lietuvos vietovių. Štai kokios kainos Šiaulių turguje buvo daugiau kaip prieš 125 metus:

Szia žiemą Šiauliuose rugiai pigus, moka už purą 2 link 3 rubliu; linai taipogi nebrangus, tik parduota iš bėdos; avižos po 1 rub. 40 kap.; miežiai 2 rub. 40 kap. Bulbiu (ropucziu) puras 1 rub. 10 kap. (Darbutienė 2005, 80).

Taip pat šiame laikraštyje rašoma ir apie tai, kaip Šiaulių prekeiviai turgavietėje apgaudinėjo pirkėjus. Publikacijoje, pasirašytoje Vieversio slapyvardžiu, rašoma:

Ponas Godlevskis, perdetinis Szauliu miesto, tankiai siuntinėjo savo tarną į židiskasias jatas (nes ten krikščioniszkuju) nupirktu mesos po 6 svarus, o tarnas parneszdavo tik po 4. Mislidamas, kad tas tarnas vagiszauja, siuntė kitą, bet ir anas tiek pat parnesze. Liepė tada p. Godlevskis policėnams perkratiti svarstukus tu žido, ir atrasta, kad prie visu jo svaru nepritenka treczdales svarumo. Paziurėje į apaczią svarstuku, atrado, kad ju apaczios iszkaptutos, buvo pamusztos bleak. Ira ir Raseiniuse toks vagis židas, jis turi gelezinį kromą; bet jis geresnis uz aną szauliskį, nes vagia tiktai ketvirtą dalį <...> (Ibid., 80).

Žemaitijos jomarkai ir mugės

Siekdami sustiprinti Šiaulius, Lenkijos ir Lietuvos karaliai Vladislovas IV, Augustas II ir Augustas III savo privilegijomis leido Šiauliuose rengti turgus ir jomarkus – mugės, iš prekeivių miesto ir valstybės naudai rinkti rinkliavas. Turgūs paprastai būdavo darbo dienomis, o jomarkai ir mugės – per atlaidus.

Karaliaus Stanislovo Augusto 1791 m. Šiauliams suteiktoje privilegijoje nemažai dėmesio skirta amatininkams ir turgaus prekybai. Privilegijoje buvo rašoma, kad visi, besiverčiantys prekyba, rankų darbu, amatais arba kitu kuriuo nors verslu, lygiai turi mokėti mokesčius ir lygiai naudojasi laisve bei pirmenybėmis. Turgavietėje leidžiama pastatyti miesto naudai padorioje vietoje krautuvių, mėsos parduotuvių ir viešą plytų dirbtuvę. Amatininkams ir pirkliams suteikta daugiau galimybių, o tai skatino turgaus plėtotę.

XVIII–XIX a. svarbiausia Šiaulių prekyvietė buvo turgus. Tai buvo svarbus miesto gyvenimo židinys, pagrindinė rinka miesto gyventojams įsigyti maisto produktų ir reikalingų prekių. Čia žemės ūkio produkcijos gamintojai susitikdavo su miestiečiais vartotojais, užsimegzdavo miestelėnų ryšiai su valstiečiais. Į turgų suvažiuodavo aplinkinių miestų ir miestelių prekeivių. Turgaus aikštėje stovėjo prekybos pastatai – kromai, prekybinės eilės, kepyklos, mėsinės ir kt. Kepėjai ir skerdikai kartu buvo ir prekybininkai, turėjo savo mėsines ir prekystalius turguje, gamino rinkai ir pagal užsakymus.

Prekiautojai, atvežę į turgų prekių, turėjo mokėti muitą. Šiaulių ekonomijos administracija šiam mokesčiui rinkti skirdavo atpirkėjus. Turguje reikėjo naudotis Kauno saikais ir svoriais, kurie turėjo būti pažymėti miesto ženkle. Miesto ženkle taip pat buvo žymėtos kontrolinės statinės, gorčiai, pusgorčiai, kvortos, uolektys, svarsčiai, bezmėnai (svertuvai). XVIII a. minimi šiaulietiški matai: *Šiaulių siekas* (6 siekai – 1 statinė), o 1762 m. bažnyčios inventoriuje nurodoma *Šiaulių statinė* (*Šiaulių miesto istorija* 1991, 23).

Iki XIX a. pirmosios pusės Šiauliuose vyko tik trys svarbesni (kovo, gegužės ir spalio mėnesiais) turgūs, vadinami mugėmis. Atvykdavo vietinių pirklių, apskrities

ir aplinkinių kaimų valstiečių. Rusų ir užsienio pirklių į šiuos turgus neatvažiuodavo (KAA F. 50, ap. 1, b. 1141, l. 82). Paprastai mugės trukdavo tik vieną dieną. Buvo prekiaujama arkliais, raguočiais, grūdais, linais, amatininkų dirbiniais. Vals-tiečiai į turgų atgabendavo linų sėmenų, grūdų, medaus, vaško, verpalų, riebalų, galvijų odų ir kt. Šias prekes pirkdavo šiauliečiai ir atvykėliai, dalis prekių buvo išvežama į Vakarų Europą. Į Šiaulius parduoti atveždavo audinių, galanterijos, stik-lo, metalo dirbinių, prieskonių, druskos, silkių, saldumynų, apynių ir kitų prekių. Šiaulių turguje buvo prekiaujama ir vietinių amatininkų darbais, medžio dirbiniais, miško, daržo gėrybėmis ir kt. (Ibid., 23–24).

Vidaus prekybai gana svarbios buvo minėtosios mugės ir savaitiniai turgūs – jie vykdavo pirmadieniais ir penktadieniais. Čia miestiečiai apsirūpindavo maistu, ku-ru ir pašarais. Aktyviausia prekyba turguje vykdavo pavasarį ir rudenį.

1825 m. caro įsakymu Šiauliuose leista kiekvienų metų gegužės 8–15 dienomis rengti Žemaitijos jomarkus (prekymečius). Juose būdavo sudaromi nekilnojamojo turto kontraktai, sandėriai, pirkimo ir pardavimo sutartys. Du kartus per savaitę bū-davo paprasti turgūs. 1840 m. Šiaulių gorodničius pareiškė gubernatoriui, kad mies-tui būtų naudinga, jog sudarinėjant kontraktus čia būtų rengiamos mugės (VIA. F. 388. Ap. 1, B. 4872, L. 244).

Mugių metu savo produkciją pardavinėjo ir amatininkų cechai. Šiauliuose 1891 m. buvo 11 cechų, kuriuose dirbo 381 meistras: siuvėjų 90 meistrų, batsiuvių 106, šaltkalvių-kalvių 28, krosnininkų 27, mėsinių 18, kepurininkų 6, kepėjų 13, skardininkų 13, auksakalių ir laikrodininkų 23, dažytojų-stiklių 12. Šie cechai Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymu buvo panaikinti 1893 m. kovo 8 d. (KAA, f. 49, ap. 1, b. 15719, l. 129).

Mugių metu miestiečiai apsirūpindavo maistu, kuru, įvairiais amatininkų gami-niais, žemės ūkio produktais ir kt.

Šiaulių turgūs XX a.

Iki Pirmojo pasaulinio karo turgaus aikštėje stovėjo pastatai – krautuvės („tor-govyje riady“), statyti dar A. Tyzenhauzo laikais; per karą jie buvo nugriauti.

Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiams užėmus Šiaulius, turgavietė dar va-dinta Rinkos aikšte, arba *Marktplatz*. Vokiečių fotografai yra nufotografavę šią aikštę ir turguje vykstančią prekybą. Nuotraukose matyti prekystaliai, iš vežimų prekiaujantys ūkininkai ir prekes apžiūrinėjantys miestiečiai (*Senieji Šiauliai atvi-rukuose 1902–1944* 2006, 114, 130, 136, 142, 151, 162, 180, 248, 249, 267).

Iš to laikotarpio su Šiaulių turgaviete yra susijęs ir vienas atsitikimas. 1919 m. kovo 24 d. vokiečių okupantai čia sušaudė 3 civilius gyventojus. J. Sondeckis savo prisiminimuose rašo:

1919 m. kovo 24 d. vokiečiai turgavietėje nušovė tris lietuvius. Burmistras K. Venclauskis paskelbė šitokią įsakymą: „Kovo 24 d. vokiečių kareiviai sušaudė Šiauliuose tris žmones, keletą sužeidė. Nekaltų aukų pagerbimui kovo 25 dieną vi-sos įstaigos, išskyrus elektros stotį, mieste turi būti uždarytos. Miesto valdyba pasii-ma ant savęs užmuštųjų laidojimą“.

Vokiečių komendantas, sužinojęs apie tą burmistro įsakymą, pareikalavo jį atšaukti. Burmistras, nuėjęs pas komendantą, trumpai drūtai jam pareiškė: „Tamsta, komandante, daug gali, o aš esu šio miesto burmistras, prisiekęs advokatas ir „ehrlicher mann“ (garbingas žmogus), savo įsakymo negaliu atšaukti ir neatšauksiu.“

Po tokio pokalbio komendantas suminkštėjo, įsakymas nebuvo atšauktas; laidojimo dieną įstaigos ir krautuvės buvo uždarytos, minios žmonių dalyvavo laidotuvėse. Taip žudikams buvo pareikštas protestas ir pasipiktinimas (S i r e i k a 1993, 173).

Paskelbus nepriklausomybę, miesto savivaldybė savo nuožiūra leido privalomus įsakymus ir nutarimus, taisykles jiems vykdyti, reguliavo ir prekybą turgavietėse. 1921 m. kovo 8 d. savivaldybė nutarė turgavietėje pastatytas medines krautuvėles ir kioskus perimti miesto nuosavybėn, paieškoti jiems tinkamesnės vietos (Šiaulių miesto tarybos 1921 03 08 posėdžio protokolas. *VA. F. 412, ap. 5, b. 83, l. 2*). 1921 m. miesto savivaldybė uždraudė nuo gegužės 1 d. iki rugsėjo 1 d. turgavietėse, prie gatvių ir šaligatvių pardavinėti žalią mėsą ir silkes, pareikalavo, kad pardavinėjami maisto produktai būtų uždengti, apsaugoti nuo dulkių ir musių. Nusikaltusiems asmenims buvo numatyta 1000 auksinių bauda (Šiaulių m. tarybos privalomi įstatymai 1920–1923 m. *MAB. F. 76, b. 88, l. 2*).

Prekybai turgavietėse tvarkyti 1927 m. vasario 10 d. Šiaulių miesto valdyba paskelbė įsakymą (Nr. 2711) – „Prekybai turgavietėse tvarkyti taisykles“. Buvo nustatyta tvarka ir rinkos rinkliava. 1927 m. vasario 17 d. Šiaulių miesto taryba priėmė dar vieną įsakymą (Nr. 33) „Prekybai turgavietėje tvarkyti“, kuris buvo išspausdintas spaustuvėje lapelyje iš dviejų pusių lietuvių ir žydų kalbomis ir išskabinas turguje matomose vietose. Šiame įsakyme buvo nurodoma:

1. Pašarui, malkoms ir gyvuliams (arkliams ir raguočiams) parduoti skiriama „Arklių rinka“ greta skerdyklos, o kitoms prekėms – aikštė ties bažnyčia ir aplink sodnelį viena gatvės puse.

2. Atvažiuosieji prekyvietėn privalo sustoti eilėmis.

3. Miesto valdyba prekyvietėj kai kurioms prekių rūšims nustato tam tikrą vietą, kurioj tas prekes ir tegalima pardavinėti.

4. Draudžiama atvažiuosiemis rīsti arklius prie medelių ar tvoros.

5. Įvairūs azartiniai lošimai prekyvietėje draudžiami.

6. Visi, kas naudojasi prekyvietėmis, privalo kiekvieną kartą mokėti tarybos nustatytą rinkliavą.

7. Prekymečiai ir turgai privalo baigtis ne vėliau kaip 16 val.

8. Nusikaltusieji šiam privalomam įsakymui Šiaulių miesto valdybos baudžiami iki 100 litų.

9. Šis privalomas įsakymas pradeda veikti nuo paskelbimo dienos.

Šį įsakymą pasirašė Šiaulių miesto burmistras J. Sondeckis ir sekretorius B. Būbinas (*Savivaldybė 1927 Nr. 3, 11*).

Tarpukariu Šiaulių mieste veikė keli turgūs. Vienas veikė miesto centre, prie bažnyčios, aplink miesto sodelį, ir buvo vadinamas bobturgiu, arba žaliūke. Jis užėmė apie 1 ha ploto, nepasižymėjo švara. Bobturgis buvo išsidėstęs už Rinkos aikštės, už stacionarių prekybos paviljonų, stovėjusių šalia dabartinės Aušros alė-

jos ruožo, šiaurritinėje aikštės dalyje, dabartiniame skvere priešais Šiaulių kolegiją, nuo bažnyčios pusės. Tuomet ten stovėjo keletas dengtų prekystalių, balaganų, palapinių. Kai kada atlaidų ar šiaip turgaus metu bobturgis išsiplėsdavo, persikeldavo per Tilžės gatvę, priartėdavo prie šventoriaus. Šioje turgavietėje tarp Aušros alėjos ir Tilžės, Pašto ir Varpo gatvių buvo prekiaujama daržovėmis, vaisiais, pieno produktais, kiaušiniiais, gyvais paukščiais, skerdiena, rūkytais mėsos gaminiais, gėlėmis, naminiiais audiniais ir kt. prekėmis.

Apie to meto Šiaulių turgų dailininkė E. Urbaitis prisiminimuose rašė:

Netoli mūsų žaliojo namuko, priešais bažnyčią, kur dabar yra nemaža medžiais ir gėlėmis apsodinta aikštė, anais laikais buvo turgavietė. Mes su mama eidavome į turgų pirkti. Turgus man buvo įdomiausia vieta, kur galėdavau pamatyti vištų, gaidžių, žąsų ir ančių, o kartais ir triušių. Tačiau sunkiausia būdavo praeiti pro krūvas iš molio nužiestų ir išdegtų puodų ir įvairių švilpukų, kurie vaizduodavo ar kokį paukštelį, ar gyvuliuką <...> (Urbaitis 2007, 26–27).

Nuo 1934 m. bobturgyje buvo pradėti griauti statiniai, o 1938 m., kai buvo įrengta nauja turgavietė, bobturgis likviduotas. Galutinai šis turgaus vardas išnyko pokario metais (Puronas 2007, 313).

Gyvuliams, pašarui, malkoms parduoti buvo turgus prie skerdyklos. Jame veikė vadinamoji Arklių rinka [Skerdyklos g. – dabar Vasario 16-osios gatvė]. Joje buvo įrengtas artezinis šulinys. Buvo prekiaujama gyvuliais, pašaru, kuru, miško medžiaga ir kitais produktais, klestėjo arklių ir kitų naminių gyvulių prekyba, mainai. Šioje turgaus aikštėje 1921–1925 m. vykdavo futbolo rungtynės. Aikštė buvo duobėta, nelygi, palijus susidarydavo purvo balos (Danakis 2006, 3). 1935 m. gyvulių turgus iš Arklių rinkos buvo iškeltas į naująją turgavietę.

Tarpukariu inžinierius K. Reisonas turgavietėje suprojektavo prekybinius paviljonus, kur turgaus dienomis vyko intensyvi prekyba.

1938 m. balandžio 5 d. senojoje turgavietėje išbandyta pirmoji gatvių laistymo mašina.

Iki 1940 m. turgūs vykdavo 3 kartus per savaitę: pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais. Reguliariai vykdavo prekymečiai ir mugės: 1) pirmą turgadienį po Trijų karalių (sausio 6 d.); 2) po Šv. Kazimiero (kovo 4 d.); 3) po Verbų sekmadienio; 4) po Sekminių; 5) antrą ir trečią pirmadienį po Šv. Petro (birželio 29 d.); 6) pirmą turgadienį po Šv. Justino; 7) po Rožančinės (spalio 6 d.); 8) po Šv. Jokimo; 9) kiekvieno mėnesio pirmą pirmadienį (*Šiaulių metraštis* 1930, 38).

Šiaulių turgus buvo traukos centras ne tik miestelėnams, bet ir aplinkinių miestelių ir kaimų žmonėms. Turgaus dienomis čia suvažiuodavo valstiečių iš aplinkinių kaimų, miestelių, suplaukdavo pirkėjų iš visos apskrities. Kino ir fotografijos kritikas Skirmantas Valiulis, prisimindamas vaikystę ir tarpukario turgų, pasakojo:

Puikiai atsimenu, kai atvažiuodavom į Šiaulių turgų. Man labai patikdavo jo kvapas. Ten man nupirko pirmą mano gyvenime pyragaitį, atsimenu to pyragaičio skonį ir pavidalą. Ir dabar atvažiuavęs nueimu į turgų, bet jis stipriai pasikeitė – labiau pramoninis, nebe toks kaimiškas (Kondrotienė 2004, 4).

Dauguma miesto gyventojų ir svečių maitinosi turguje pirktais maisto produktais. Jie buvo nebrangūs. Brangiausi buvo sviestas, grietinė, atvežtinės prekės. Kainos buvo skirtingos atsižvelgiant ne tik į rinkos kainas, bet ir į metų laiką, sezoną. Žiemą prekės kainavo brangiau negu vasarą ir rudenį.

Šiaulių turgūs atvirukuose, fotografijose ir piešiniuose

Nuo XX a. pradžios Šiaulių turgūs buvo užfiksuoti atvirukuose, fotografijose, piešiniuose ir kituose dailės kūriniuose. Atvirukų su miesto Turgaus aikšte ir turgaviete yra išleidę įvairūs leidėjai, spaustuvinkai ir fotografai ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Bene pirmąkart Turgaus aikštė pavaizduota šiauliečio leidėjo Isako Brevdos apie 1901–1902 m. išleistame atviruke. Nežinomo fotografo užfiksuota XX a. pradžios Šiaulių turgaus aikštė su joje esančiais valstiečių vežimais, kromais ir prekeivių palapinėmis. Tas pats leidėjas apie 1907 m. išleido dar vieną atviruką, kuriame matosi Turgaus aikštės vaizdas. Tais pačiais metais išleistas panašus atvirukas su užrašu „Marktplaz“ („Turgaus aikštė“) (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006, 32, 36, 37). Nežinomas leidėjas apie 1912–1914 m. išleido žalio atspalvio atviruką su užrašu «Базарная площадь» („Turgaus aikštė“). Šiaulietis fotografas ir leidėjas Bronislavas Zatorskis 1901–1910 m. išleido daugiau kaip dvidešimties atvirukų seriją su Šiaulių vaizdais, iš kurių keliuose pavaizduota Turgaus aikštė („Rynek / Prekyvietė“), turgavietė, valstiečių vežimai, prekeiviai ir kromai. Dar viename atviruke su užrašu prancūzų kalba „Szavle / Le Marche“ („Turgavietė“) matosi Turgaus aikštė, Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia, cerkvė ir valstiečių vežimai turgavietėje (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1904* 2006, 58, 63, 70).

Turgaus aikštėje vykdavo įvairūs renginiai, susibūrimai, minėjimai ir šventės. Nežinomas leidėjas apie 1912–1914 m. išleido tris atvirukus (iš jų vienas spalvotas), kuriuose užfiksuotas Turgaus aikštėje 1912 m. rugpjūčio 26 d. įvykęs minėjimas, skirtas Borodino mūšio 100-osioms metinėms (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1904* 2006, 84, 85).

Nežinomas leidėjas apie 1912–1914 m. išleido atviruką su užrašu «Базарная площадь» („Turgaus aikštė“). Leidėjas Dr. Endelis 1915 m. išleido keletą atvirukų su vaizdais į Turgaus aikštę („Marktplatz“) Šiauliuose. Alfredas Hiršas 1915–1916 m. išleido keletą atvirukų, kuriuose pavaizduota sugriauta Turgaus aikštė („Marktplatz“) Šiauliuose ir vokiečių kareiviai su turgaus prekybininkais. Hiršas išleido dar vieną įdomų atviruką su užrašu „Janischky / Markttag“ („Joniškis / Turgaus diena“). Šiame atviruke – ne Joniškio, o Šiaulių turgavietės vaizdas. Kitą tapataus vaizdo atviruką su vaisių pardavėjomis Hiršas priskyre ir Šiauliams, ir Radviliškiui (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006, 11, 79, 111, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 122, 126, 129, 130, 136, 137, 140, 142, 151, 162).

Leidykla *Ateitis* Bostone (JAV) 1915–1918 m. išleido atviruką su reverse atspausdintu užrašu „Šiaulių rinka“, kuriame Turgaus aikštė fotografuota iki Pirmojo pasaulinio karo. Leidėjas iš Vokietijos Georgas Štilkė 1916 m. išleido keletą atvirukų su Šiaulių turgaus aikšte ir spalvotą atviruką su užrašu „Am Wochenmarkt in Schaulen“ („Savaitiniame turguje Šiauliuose“). Apie 1916 m. nežinomas leidė-

jas Berlyne išleido fotoatviruką su užrašu „Schaulen, Markplatz“ („Šiauliai, turgavietė“). Kitas leidėjas, Edvardas Pavlovskis, apie 1917 m. išleido keletą atvirukų su Šiaulių turgaus aikšte. Viena atviruke su užrašu „Marktleben in Szaulen“ užfiksuotas turgaus gyvenimas Šiauliuose, kitame su užrašu „Am Wochenmarkt in Shaulen“ – savaitinio turgaus Šiauliuose vaizdas. Dar viename atviruke už užrašu „Schaulen – Am Bahnhof“ („Šiauliai – prie geležinkelio stoties“) užfiksuotas prie šio geležinkelio techninės tarnybos pastato, stovėjusio kitoje gatvės pusėje, priešais stotį. Pirmojo pasaulinio karo metais veikęs nedidelis turgelis. Vokiečio leidėjo Osvaldo Šladico 1915–1916 m. išleistame atviruke su užrašu „Schaulen (Szawle) Marktplatz“ užfiksuota sugriauta Turgaus aikštė. Berlyne Šterno ir Šylės spaustuvėje 1916 m. išleistame atviruke iš Katedros bokšto užfiksuota Šiaulių panorama su Turgaus aikšte. Berlyno leidėjas H. Volfas apie 1915–1916 m. išleido keliolika atvirukų su užrašu „Schaulen (Szawle) Marktplatz“ (Šiauliai. Turgaus aikštė) ir keletą atvirukų su užrašu „Markt in Schaulen“ („Turgavietė Šiauliuose“). Apie 1916 m. nežinomas leidėjas išleido Berlyne fotoatviruką su užrašu „Schaulen, Marktplatz“ (Šiauliai, turgavietė) (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006, 180, 190, 192, 196, 204, 206, 214, 227, 247, 248, 249, 254, 255, 256, 267, 284).

Žinomas tarpukario atvirukų leidėjas K. Cerpinskis (1887–1972) apie 1925–1927 m. išleido seriją atvirukų su Šiaulių vaizdais, kuriuose užfiksuota miesto aikštė ir senoji turgavietė. Šiaulių leidėjas ir knygyno savininkas Mauša Ordmanas apie 1930 m. išleido keletą atvirukų su buvusia Turgaus aikšte (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006, 294, 310).

Prieškario ir pokario metais miesto turgavietę ir aikštę fotografijose yra užfiksavę Šiaulių ir kitų miestų fotografai. 1928 m. Kuršėnų fotografas M. Barkauskas nufotografavo Šiaulių turgavietę turgaus dieną. Nežinomas fotografas apie 1930–1935 m. nufotografavo prie Šiaulių cerkvės veikusį bobturgį, arba žaliūkę, kuriai matyti prekybininkų palapinės ir baltomis skarelėmis ryšinės moteriškės, prekiaujančios įvairiomis ūkinėmis prekėmis ir maisto produktais.

Šiaulių turgavietę, čia klestinčią prekybą, amatininkus 1930–1931 m. fotografavo muziejininkas ir fotografas Balys Buračas (1897–1972). Jo nuotraukose užfiksuoti vaizdai iš senojo Šiaulių turgaus, krašto ūkinininkai ir amatininkai, jų gaminiai, įvairios prekės ir žemės ūkio produkcija. Išsiskiria šios B. Buračo nuotraukos iš Šiaulių turgaus: „Šiaulių prekyvietėje amatininkai pardavinėja savo dirbinius“, „Krepšelių ir pintinių pardavėja“, „Puodininkų prekės Šiaulių turguje“ (1930 m.), „Račių kampas Šiaulių turgaus aikštėje“ (1931 m.), „Virvių pardavėjas“ (1931 m.), „Grėblių ir pintinių meistras V. Milešas Šiaulių turguje“ (1931 m.) ir kt. Prie fotografijos „Grėblių dirbėjas ir pardavėjas“ (1931 m.) Buračas užrašė:

Šiaulių turgavietėje grėblių dirbėjas ir pardavėjas Velykis iš Kairių bažnytkaimio. Kartais jis grėblius pagražindavo raštais, ypač kai jaunos šieno grėbėjėlės pas jį atėjusios užsisakydavo. Velykis mokėjo grėblius pagražinti ne tik dažais, bet ir drožtais ornamentais (B u r a č a s 2006, 34).

Apie fotografavimą Šiaulių turguje Buračas prisiminimuose rašė:

<...> Vienintelė vieta, kuri mane viliojo mieste, buvo turgus. Tai būdavo darbelio – tik turėk spėkos suktis! Iki sugrubimo fotografuodavau suvažiavusius valstiečius. Ne tiek juos, kiek raštuotas roges. Šiauliuose net pirštus buvau nušalęs. „Jeigu taip savo rankų težiūrėsi, negalėsime padėti“, – prigrasino gydytojai. O aš užsimiršdavau... Labai jau puikių rogių pasitaikydavo. Negi pirštinėtas sugrabaliosi fotoaparata? <...> (J u o d a k i s 1971, 22).

Taip pat nemažai nuotraukų, kuriose užfiksuoti 1933–1940 m. Šiaulių turgaus šiokiadieniai, yra padaręs fotografas Jonas Dvariškis (1912–1944). Jo nuotraukoje „Šiaulių senojoje turgavietėje“ matyti valstiečių vežimai, prekystaliai ir skelbimo stulpas, informuojantis apie to meto miesto kultūrinį gyvenimą (Ž v i r g ž d a s 1993, 82–83).

Šiaulių turgų fotografavo Vladas Trinka (1906–1990), Stasys Ivanauskas (1917–2006) ir kiti Šiaulių krašto fotografai. Šiaulių fotografo Maušos Fligelio 1935 m. nuotraukoje užfiksuoti Šiaulių S. Dariaus ir S. Girėno (dabar Vasario 16-osios) gatve iš turgaus grįžtantys valstiečių vežimai. Šiauliečio muziejininko ir fotografo Stasio Vaitkaus nuotraukoje matomas miesto turgavietės vaizdas tarpukariu: „Turguje. Šiauliai“ (1939). Dailininko ir fotografo Gerardo Bagdonavičiaus (1901–1986) fotografijose prieškariniai Šiaulių turgūs – ne tik pirkimo ir pardavimo, bet ir žmonių susibūrimo, bendravimo vieta. Išsiskiria fotografija, kurioje įamžinta Šiaulių turgavietė žiemą. Matosi arkliai prie vežimų, gausi minia prekeivių prie prekystalių, turgaus lankytojai su pirkiniais. Šiaulių „Aušros“ muziejuje yra saugomos šios G. Bagdonavičiaus fotografijos turgaus tema: „Vežimas Šiaulių turgavietėje“ (1933), „Šiauliai. Senojoje turgavietėje“ (iki 1937), „Šiauliai. Naujoji turgavietė. Pusnys“ (po 1938), „Šiaulių turgaus praeitis“ ir kt. Bagdonavičius fotografavo ir miesto turgaus šiokiadienius pokariu.

Sovietmečiu Šiaulių turgavietę fotografavo R. Dailidė, A. Dilys, E. Lastas, A. Musneckis, A. Ostašenkovas, V. Radavičius ir kiti miesto fotografai (*Šiauliai* 1979, 175, 176, 177, 178, 179). Vilnietis fotografas A. Macijauskis šia tema yra parengęs fotografijų ciklą „Lietuvos turguose“, kuriame nemažai vaizdų iš 1973–1975 m. Šiaulių turgaus gyvenimo. Fotografas kas savaitę lankydavosi didžiausiuose Lietuvos turguose Utenoje, Alytuje ar Šiauliuose ieškodamas įsimintinų vaizdų. Taip gimė jo fotografijų ciklas „Lietuvos turguose“ (M a c i j a u s k a s 1979, 23, 38, 56, 60, 107, 315).

Šiaulių turgaus aikštė yra pavaizduota ir piešiniuose: vokiečių dailininko A. Hacnelio 1916 m. kovo 16 d. piešinyje užfiksuotas sugriauto Šiaulių centro fragmentas nuo Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios vartų, buvusios turgavietės ir cerkvės link (*Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006, 258). Dar vieno vokiečių autoriaus Hermeno Strucko piešinyje pavaizduota Šiaulių turgaus aikštė apie 1916 m.

Prieškario Šiaulių turgų piešiniuose yra vaizdavęs dailininkas M. Dobužinskis (1875–1957) – „Šiauliai. Turgus“ (1934 m.) (D o b u ž i n s k i s 2007, 34). Šiaulių „Aušros“ ir kituose Lietuvos muziejuose saugomi Gerardo Bagdonavičiaus piešiniai, kuriuose – tarpukario Šiaulių turgūs: „Šiauliai. Senoji turgavietė“ (1926), šio kūrinio apačioje yra autoriaus užrašas: *Šiauliai. Sen. turgavietė. 1926 m. VIII krautuvėlės pietvakarių pusė. Išskyrus sinagogą, kiti pastatai po I pasaulinio karo,*

o po II yra sudegę. Dabar čia – Pergalės aikštė nuo 1945 m.; „Šiauliai. Turgavietė“ (1935) – šio darbo apačioje dailininko užrašas: *Šiauliai. Senoji „rinka“ – turgavietė 1914 m. Торговые ряды. XIX amž. pradžia. „Pasažas“, čia dabar Pergalės aikštės paminklas. Был «Гостинный двор» – Торговые ряды. Сudegė po okupacijos 1915 m. IV 15*; „Šiauliai. Arklių turgavietė“ (1981), užrašas apačioje: *Šiauliai. Arklių rinkla Vytauto g-vėj (buv. Pagyžių XIX–XX amž. pr.)*; „Šiauliai. Arklių turgavietė“, „Šiauliai. Miltų krautuvė Varpo gatvės ir turgavietės kampe iki 1915 metų“, „Šiauliai. Senosios turgavietės kampas“, „Šiauliai. Senoji turgavietė iki 1915 metų“, šio darbo apačioje yra dailininko užrašas: *Šiauliai. Senoji turgavietė „rinka“ 1910 m. iki 1915. IV. Dailininkas Česlovas Janušas (1907–1993), 1935–1940 m. dirbęs piešimo mokytoju Šiaulių berniukų gimnazijoje, sukūrė du darbus, kuriuose pavaizduotas miesto senasis turgus, veikęs Turgaus aikštėje. Akvarele Šiaulių prieškarinio turgų yra nupiešęs ir dailininkas M. Petrulis.*

Tarpukario turgūs

Šiaulius nuo seno garsino turgūs ir mugės. Tarpukariu čia vykdavo intensyvi prekyba. Kas nenorėjo pardavinėti savo produkcijos pats, greitai rasdavo perpardavinėtojų. Kaip buvo rašoma ano meto spaudoje, miesto turgaus vaizdą gadino „<...> įvairios krautuvėlės, balaganai, būdos. Čia nebe vien prekybos reikalais suvažiuoja žmonės, čia tankiai visokių „prajovų“ išvysti tenka. Žodžiu sakant, visą mūsų sodžiaus kultūrą pamatysi. Mūsų smulkaus verslo miestelėnai, įvairūs vertelgos, balaganininkai, šarmanščikai, elgetos, kišenvagiai ir jiems panašūs – tai smulkių turgelių dalyviai“ (S a b a l i a u s k a s 2006, 1–2). Stebėtasi, kodėl turgaus niekas netvarko, nesirūpina, kaip ir kuo žmonės prekiauja. O Šiaulių turgus – pačiame miesto centre, šalia bažnyčios, todėl reikia nedelsiant keisti tvarką.

Štai keletas būdingesnių bruožų iš mūsų miesto rinkos gyvenimo. Pažiūrėkime į pirmą pakliuvusį iš eilės pirmadienį: „Nuo 7 valandos ryto pradeda tvarkytis eilės aikštelėje vežimų vienkinkių ir grūtėmis. Dar gerokai anksčiau, atstu nuo miesto, renkasi eilės su karbeliais, maišais, „basmėnais“. Tie rinkos įnamiai pakelėje į miestą jau padarys pilną reviziją vežimų ir ryšulių. Pigesnė ir geresnė prekė paklius į pastarųjų rankas, jie savotiškai perfabrikavę – kur per tirsta, vandens pridėję, o kitur ir surogatų įmaišę, stoja prie vežimo, į eiles pardavėjų“ – taip nesąžiningus „verslininkus“ apibūdina apžvalgininkas.

„Tarpukario turguje, kaip ir šiandien, buvo galima nusipirkti maisto, drabužių, apavo. Buvo lošiama kortomis. Aplink rinką susėda daržovių pardavėjai, palaikių drapanų, gelžgalių, įvairių įvairiausių iš mėšlynų ištrauktų škurlių pardavėjai ir ant galo eilė elgetų su garmoškėmis, skambalais, atkištomis rankomis ar kojomis, pamišėlių minios, suokia ar gargaliuoja poterius ar giesmes užkimusiomis kakarinėmis. Speciali rūšis gastrolierių – viena jų tiesiog kišenės valo, antra gi pakraščiais moko sodiečius lošti „Černaja prograjet, Krasnaja vyigrajet“. Pavakary vaizdas šiek tiek keičiasi, eilės pradeda retėti: vieni traukia į užiančias vietas su kūmais susitikti, kiti gi po sunkios dienos darbo gula į ratus bent kiek atsikvėpti“ (S a b a l i a u s k a s 2006, 1–2).

Toks turgaus vaizdas ir prekybinis gyvenimas buvo įprastas tarpukario Šiauliuose.

Senajo turgaus iškėlimas

Senoji miesto turgavietė nepuošė aplinkos, turgaus dienomis suplaukė žmonės ir vežimai užkimšdavo Tilžės, Aušros alėjos, Varpo, Pašto ir Dvaro gatvės. Tai trukdė eismui, normaliam žmonių gyvenimui, sunku buvo palaikyti švarą ir tvarką mieste. Todėl savivaldybė ne kartą svarstė būtinybę turgavietę perkelti į kitą vietą. Ilgainiui senoji turgavietė nebeatitiko išaugusių miestiečių poreikių, o ir pati vieta prie bažnyčios dėl savo antisaniarinės būklės ir paliekamų šiukšlių, gyvulių mėšlo, skleidžiamos smarvės nebuvo pati tinkamiausia. Šiaulių miesto burmistras Jackus Sondeckis (Sonda) apie būtinumą iškelti Šiaulių turgavietę į kitą vietą rašė:

Turgavietė buvo pačiame miesto centre, prie Tilžės gatvės, netoli Šv. Petro bažnyčios (kur dabar Pergalės aikštė). Pats aktualiausias klausimas ir buvo jos iškėlimas. Atvažiuavę prekiauti kaimiečiai taip ją užteršdavo, kad nebegalima buvo pakęsti. Jau seniau buvo numatyta naujosios prekyvietės vieta prie Vilniaus gatvės, priešais Sukilėlių kalnelį. Labiausiai prieštaravo netoli senosios prekyvietės įsikūrusių krautuvėlių savininkai. Jie šaukte šaukė, kad iškėlus prekyvietę subankrutuos. Kadangi miesto taryboje mūsų frakcija turėjo daugumą balsų, tai šį klausimą išnagrinėjome be didelių sunkumų. Sunkiau buvo naujai prekyvietei paruošti vietą. Reikėjo žemę nors pažvyruoti, nes visai išgrįsti prekyvietę buvome nepajėgūs.

Senąją turgavietę buvo numatyta paversti parku, paruoštas planas. Jos vidury stovėjo ažuoliukas, o 1929 m. gegužės 9 d., gausiam būriui šiauliškių dalyvaujant, netoli Tilžės gatvės pasodinti keturi Spaudos medeliai, ažuolai (S i r e i k a 1993, 154–155).

1936 m. gruodžio 9 d. Šiaulių miesto tarybos posėdyje buvo nutarta senąją turgavietę panaikinti, išrinkti komisiją, kuri rūpintųsi naująja turgaviete. Buvo nutarta senąją turgavietę iškelti iki 1938 m. sausio 1 d. (*Senoji Šiaulių turgavietė bus panaikinta už metų 1936, 4*).

Naujoji turgavietė buvo pradėta ruošti dar 1936 m. Tų metų sausio 16 d. miesto savivaldybė ėmė organizuoti viešuosius darbus. Bedarbiai, gaunantys darbo po 3 dienas per savaitę, per dvi žiemas išlygino turgavietės aikštę, nukasė buvusią kalvelę (V a i t e k ū n a s 1998, 234). Dailininkas Antanas Krištopaitis prisimena didelius paruošiamuosius darbus: reikėjo nukasti nemažą dalį žemės, nes numatytoje naujosios turgavietės vietoje stūksojo nemaža kalva (K r i š t o p a i t i s 2004, 2). Buvo suvežta apie 1000 kubų nedidelių akmenų ir 1938 m. kovo 28 d. turgus pradėtas grįsti.

Visas turgavietės plotas sudarė 36,756 kv. metrus. Buvo tiriama galimybė turgavietę išplėsti, prijungti prie jos šalia esantį plotą, rezervuotą aikštei ir mokyklai Vilniaus ir Valančiaus gatvių kampe.

1935 m. pradėta miesto turgaus aikštės rekonstrukcija. 1937 m. pabaigoje iš aikštės prekyba galutinai iškelta į jau anksčiau veikusią turgaus aikštę tarp Vilniaus, M. Valančiaus, Žemaitės gatvių ir Aušros alėjos. Kai senojoje turgavietėje

pritrūkdavo vietos, atvykstantys ūkininkai turėdavo važiuoti į naująją. 1938 m. sausio 1 d. senoji turgavietė miesto centre (dabar Prisikėlimo aikštė) buvo galutinai panaikinta.

Naujosios turgavietės teritorijos įrengimo darbai baigti iki 1938 m. pradžios. 1938 m. gegužės mėn. naujoje turgavietėje buvo pradėtos statyti parduotuvės. Tarp tuometinės Aušros alėjos, J. Basanavičiaus, Vilniaus gatvių ir savivaldybės sklypų įskūrusioje turgavietėje buvo leidžiama prekiauti tuo, ką ūkininkai atgabendavo parduoti, išskyrus jaučius, karves ir kiaules. Sustoti ir prekiauti gatvėse buvo draudžiama.

Per karą naujoje turgavietėje prekyba beveik apmirė, rečiau vyko turgūs. Hitlerininkų okupacijos metais čia vykdavo egzekucijos, buvo sušaudytas ne vienas žmogus. 1941 m. rugsėjo 13 d. fašistai miesto turgavietėje sušaudė prie Šiaulių esančio Malavėniukų kaimo gyventojus Vincą Misevičių (60 m.), jo sūnus Antaną (32 m.) ir Povilą (16 m.) bei šiaulietį piemenuką Stepą Vanagą (14 m.). Jie buvo sušaudyti už tai, kad nutraukė svarbų laidą, nutiestą į Zoknius. Suimtieji turgavietėje buvo pririšti prie stulpų, virvėmis suveržtos rankos, akys užrištos skepetaitėmis. Egzekuciją privalėjo stebėti į turgaus aikštę okupantų suvaryti šiauliečiai (B i l e v i č i u s 1972, 55).

Gyvenimas prie turgaus

Pokario metais naujoji turgavietė tapo kolūkine. Ji visa buvo išgrįsta. Tuo metu mano tėvai gyveno netoli turgaus, M. Valančiaus gatvėje. Čia aš gimiau. Vaikystėje matydavau, kaip rytais iš įvairių vietų į turgavietę traukia ūkininkai vežimuose, prikrautuose įvairių prekių.

Būdamas paauglys, su tėvais dažnai nueidavau į turgų. Ir su draugais atbėgdavau čia paspoksoti į prekeivius. Turgus traukė savitu gyvenimu ir vaizdų margumu. Čia virė gyvenimas, pilnas triukšmo, garsų, kvapų, kalbų, juoko ir paslapčių. Turgavietės centre ir pakraščiuose stovėjo keli mediniai paviljonai, daug mažų kioskų ir stoginių su prekystaliais. Turgaus dienomis čia privažiudavo kolūkiečių ir žemdirbių (ūkininkų) iš aplinkinių kaimų, miestelių. Buvo prekiaujama arkliais, karvėmis, veršeliais, kiaulėmis, įvairiais paukščiais, taip pat grūdais, daržovėmis, vaisiais, kiaušiniais, lašiniais, dešromis, sūriais ir kitomis gėrybėmis. Paviljonuose buvo pardavinėjama mėsa, žuvys, maisto produktai, taukai, druska, prieskoniai ir kt. Čia plūšėjo nemažai liaudies meistrų ir įvairių amatininkų: puodžių, račių, kalvių, pynėjų, mezgėjų, verpėjų ir kt. Visa ši teritorija turėjo ir savo nerašytas taisykles – čia žmonės jautėsi kiek laisviau. Turguje vyko ir nelegali prekyba uždraustomis prekėmis, čia reiškėsi įvairaus plauko spekuliantai, perpardavinėtojai, sukčiai, lengvo pasipelnymo mėgėjai. Buvo pardavinėjamos deficitinės prekės: pipirai, lauro lapai, nailoninės kojinės ir kt. Čia čigonės siūlydavo išburti. Vykdavo įvairios neoficialios loterijos, populiarūs buvo azartiniai lošimai, susirinkdavo kortuotojų. Prisimenu, kad buvo galima išsiburti laimę, kurią dresuota papūga snapu ištraukdavo susuktame lapelyje. Ypač virė aistros toje turgaus dalyje, kur buvo prekiaujama arkliais. Čia galėjai sutikti čigonų – jie prekiaavo, mainė. Derantis ke-

liamas triukšmas, kitiems nesuprantama kalba pasakyti žodžiai skatino aplinkinių smalsumą ir dėmesį, kėlė tam tikrą baimę ir susidomėjimą.

Iš turgaus su tėvais dažnai grįždavo su pirkiniais, tempdami pintines su bulvėmis, daržovėmis, mėsa, pasidabinę riestainių (barankų) virtinėmis, pasipildę meduolių, sausainių ir saldainių atsargas.

Bėgo laikas, keitėsi žmonės, keitėsi ir turgus.

Pokario turgūs naujoje turgavietėje

1955 m. turgavietėje buvo įrengtas vandentiekis, sutvarkytas grindinys. 1977 m. pastatyti nauji prekybos kioskai ir dengti prekystaliai.

1980–1984 m. miestas augo, atsirado naujų gyvenamųjų kvartalų Lieporiuose ir Dainuose. Miesto nebetenkino esama turgavietė, neišvaizdūs pasenusios architektūros ir konstrukcijos pastatai. Atsirado poreikis ir būtinybė pertvarkyti turgavietę ir ten stovinčius pastatus. Apie tuometinę turgavietę Šiauliuose 1984 m. buvo rašoma:

<...> Deja, apie jų šiandieninį turgų beveik nėra kas pasakyti. Nebent tai, kad jis miesto centre, aptvertas, iš dviejų šonų apsuptas parduotuvių, kurių pusė pastatyta visai neseniai. Šiauliuose viskas dar tik bus. Individualų turgaus paviljono projektą parengė Miesto statybos projektavimo instituto Šiaulių skyriaus architektė G. Jurėnienė.

Už kelių gatvių sankryžos prie pat turgavietės yra universalinė parduotuvė, kurią numatoma rekonstruoti. Jos rekonstrukcijos projektui buvo paskelbtas konkursas ir jį laimėjo architektas K. Jurėnas (statybos pradžia – 1985 metai). Miesto architektai puoselėja viltį, kad ši parduotuvė su turgaus paviljonu turės sudaryti vieningą kompleksą, sujungtą pėsčiųjų tiltu. Bus ruošiamas antžeminis perėjimas per Žemaitės gatvę.

Reikia manyti, kad Šiaulių paviljonas bus įdomesnis, gražesnis už visus dabar respublikoje turimus turgaus pastatus, kad tai bus tvirtas žingsnis į savitą lietuvišką turgaus statinių architektūrą <...> (L e v i š k i e n ė 1984, 21–22).

1987 m. rugpjūčio 1 d. Šiaulių miesto kolūkinėje turgavietėje (Vilniaus ir Žemaitės gatvių kampe) buvo atidarytas naujas dengtas prekybos paviljonas (projekto autoriai architektai G. Jurėnienė, K. Jurėnas, konstruktorius R. Volbekas). Pėsčiesiems nekliudomai pereiti Žemaitės gatvę buvo numatytas viadukas, kuris turėjo sujungti Vilniaus gatvę su paviljonu. Tačiau šis projektas nebuvo įgyvendintas. Pakartotinai tokio viaduko projektas buvo parengtas 2008–2009 m., tačiau ir jis nesulaukė Šiaulių miesto savivaldybės pritarimo. Kol pėsčiųjų tiltas virš Žemaitės gatvės sujungs pėsčiųjų bulvarą su turgaviete, praeis dešimtmečiai.

1992 m. spalio 1 d. Šiauliuose pradėjo veikti Pabalių turgavietė. Ji dirba trečiądieniais ir šeštadieniais. Turgavietėje yra apie 1200 prekybos vietų, prekiautojų skaičius, atsižvelgiant į sezoną, svyruoja nuo 500 iki 1000.

1998 m. spalio 1 d. Gytariuose atidarytas Žemdirbių turgus (architektas J. Barauskas).

Turgūs Šiauliuose XXI a. pradžioje

2000 m. gruodžio 1 d. buvusios kolūkinės turgavietės pakraštyje ėmė veikti didžiausia Lietuvoje dengta turgavietė „Dvaras“ su automobilių stovėjimo aikšte ant stogo (architektas A. Černiauskas).

2009 m. balandžio mėnesį Šiaulių miesto savivaldybės taryba, atsižvelgdama į Šiaulių krašto ūkininkų sąjungos prašymą, leido ūkininkams savo produkcija prekiauti automobilių stovėjimo aikštelėse, šešiose vietose prie prekybos pastatų Žuvininkų, Aido, Lyros, Krymo, Gegužių gatvėse. Tarybos sprendime nurodyta, kad pasirašius prekybos sutartį su savivaldybės administracijos direktoriumi bus galima prekiauti vieną kartą per savaitę 9–19 valandomis nuo balandžio iki spalio mėnesio. Šiuose mobiliuose turgeliuose krašto ūkininkai be tarpininkų parduoda miestiečiams pačių užaugintą ir pagamintą produkciją (K a v a l i a u s k a i t ė 2009, 3).

Šiaulių turgavietėse populiarėja sendaikčių prekyba. Tiek centrinėje miesto turgavietėje, tiek Pabalių turguje, be drabužių ir avalynės, jau ne vienus metus prekiaujama automobilių detalėmis, dviračiais, knygomis ir visokiais mažmožiais.

2010 m. liepos 21 d. Šiauliuose, Kaštonų alėjoje, pirmą kartą surengtas blusų turgus. Tai nauja Šiauliuose, bet pasaulyje gana paplitusios sendaikčių turgavietės – prekiaujama senais, nebereikalingais daiktais. Dabar turgus Šiauliuose, Kaštonų alėjoje, vyksta trečiadieniais. Čia galima nusipirkti anktikvarinių, laiko paženklintų daiktų: senų knygų, žurnalų, ženkliukų, medalių, obligacijų, senovinių pinigų, fotografijų, plokštelių ir kt. mažmožių (M o c k u t ė 2010, 3).

2010 m. lapkričio mėnesį Šiauliuose, Draugystės ir Vilniaus gatvių kampe (Vilniaus g. 100) gyvenamojo namo pirmame aukšte priešais „Šiaulių“ viešbutį, pradėjo veikti „Palydovo“ turgelis.

Visi keliai veda į turgų

Sakoma, kad Šiauliuose visi keliai veda į turgų. Nesvarbu, koks metų laikas, oras, visi šeštadieniais traukia į turgų. Miestas atgyja, žmonės susitinka, sveikinasi, bendrauja, derasi. Jei nori šeštadienį sutikti seniai matytą draugą ar pažįstamą, kulinuok į miesto turgavietę, tikrai jį ten sutiksi. O kur geriausia moterims susitikti, paplepėti apie tai, kas įvyko mieste per praėjusią dieną, sužinoti naujienas, jei ne turguje? Savaiame aišku, kad nuo to laiko, kai mieste atsirado turgus, žmonių gyvenimas pasikeitė.

Dabar kiti poreikiai ir galimybės. Yra mobilieji telefonai, žinias, naujienas, įvykius dabar gali išklausti per radiją, žiūrėti per televiziją, gali pasiskaityti laikraščių, žurnalų, tačiau niekas nepakeis gyvo bendravimo, iš lūpų į lūpas perduodamo žodžio, tiesioginio žmogaus santykio su žmogumi.

Keliaujame Vilniaus gatve turgaus link. Pagrindine miesto arterija šiauliečiai bemaž kasdien traukia į senąjį turgų. Šeštadienį ir šiaip paprastomis dienomis, ypač rytą, šia gatve keliauja šimtai žmonių. Vieni skuba į turgų apsipirkti, pasidairyti po prekystalius, kiti grįžta nešini pilnais krepšiais, rankinėmis su sodo ir daržo gėrybėmis. Turgus – geriausias ekonomikos barometras. Čia greičiausiai re-

aguojama į kainas, infliaciją, rinkos pokyčius. Žinoma, laikui bėgant, turguje daug kas keitėsi. Jis dabar daug modernesnis, geriau pritaikytas prekybai. Nebeliko ūkininkų vežimų, arkliais kinkytų ratų. Dabar daugelis į turgų atvyksta šiuolaikiniais automobiliais, mikroautobusais. Prekių įvairovė irgi pasikeitusi. Anksčiau į turgų daugiausia suvažiuodavo žemdirbių, kaimiečių, kurie atveždavo savo daržovių, vaisių, žemės ūkio produkcijos, gyvulių, skerdienos, o dabar prekiaujama miestiečių sodų ir daržų produkcija, atvežtiniais vaisiais, daržovėmis, taip pat įvairiais gardumynais, pagamintais užsienyje.

Šiaulių tradiciniai turgūs yra kultūros paveldas, neatskiriama miesto istorijos dalis. Jie padeda mieste plėtoti prekybą ir ekonominius santykius, kuria darbo vietas, skatina žmonių bendravimą ir iniciatyvą.

Literatūra

- Bilevičius 1972 – Petras Bilevičius, *Šiauliai*, Vilnius: Mintis.
- Buračas 2006 – Balys Buračas, *Darbai ir šventės*, Kaunas: Šviesa.
- Dankisas 2006 – Algirdas Dankisas, Šiaulių futbolas: nuo ištakų iki šių dienų, *Šiaulių kraštas*, 2006 12 29, 3.
- Darbutienė 2005 – Danutė Darbutienė, *Šiaulių kraštas spaudos draudimo metų lietuviškoje periodikoje*, „Lietuviškos spaudos keliai Šiaurės Lietuvoje 1864–1904–2004“, Šiauliai: Saulės delta, 2005.
- Dobužinskis 2007 – Mstislavas Dobužinskis, *Senoji Lietuva* (katalogas, sud. R. Budrys), Vilnius: Lietuvos dailės muziejus.
- KAA – Kauno apskrities archyvas, f. 49, ap. 1, b. 15719, l. 129, Kauno gubernijos amatų įstaigos žiniaraštis.
- Kavaliauskaitė 2009 – Živilė Kavaliauskaitė, „Atsidarys mobilieji turgeliai“, *Šiaulių kraštas*, 2009 05 05, 3.
- Kondrotienė 2004 – Natalija Kondrotienė, Įspūdžiai apie Tarzaną nuvedė į kiną, *Šiaulių kraštas*, 2004 03 13, 3.
- Kraštas ir žmonės 1988 – Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.), 1793 m. Mokytojo Fridricho Šulco (Schulz) 1793 m. kelionės įspūdžių fragmentai (vertė J. Kiaupienė, parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas), Vilnius: Mokslas.
- Krištopaitis 2004 – Antanas Krištopaitis, *Prisiminimai apie Šiaulių turgavietę*, (dailininko A. Krištopaičio prisiminimai užrašyti 2004-10-24, autoriaus archyvas).
- Kryževičius 1986 – V. Kryževičius, *Šiauliai XVII–XVIII a. ir miestiečių kova dėl miesto teisių*, In. Šiaulių praeitis ir dabartis: [Str. rinkinys] (sud. S. Overaitė), Vilnius: Mintis.
- Juodakis 1971 – V. Juodakis, *Balys Buračas*, Vilnius: Vaga.
- Leviškienė 1984 – E. Leviškienė, Turgaus statybos ir architektūros skersvėjuose, *Statyba ir architektūra*, 1984 Nr. 8.
- LDK kasdienis gyvenimas 2001 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija (sud. A. Baliulis ir E. Meilus), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Macijauskas 1979 – Aleksandras Macijauskas, *Fotografijų rinktinė*, Vilnius, 1979.
- Mockutė 2010 – Angelė Mockutė, „Blusų“ turgus sugrįžta“, *Šiaulių kraštas*, 2010-08-14, 3.

- N e k r a š i u s 2004 – Jonas Nekrašius, „Šiaulių turgūs“, *Šiaulių kraštas*, 2004-07-16, 7.
- Polska stanislawowska w oczach cudzoziemcow* 1963 – *Polska stanislawowska w oczach cudzoziemcow*, T. 1, Warszawa.
- P u r o n a s 2007 – Vilius Puronas, *Brangus paukštis feniksas*, II t. Įdomioji Šiaulių istorija, Šiauliai: ŠU leidykla.
- Savivaldybė 1927 – Savivaldybė. Iš Šiaulių miesto savivaldybės gyvenimo 1927*, Nr. 3, p. 11; Šiaulių miesto tarybos įsakymas Nr. 33 „Prekybai turgavietėse tvarkyti“. Šiauliai: „Titnago“ spaustuvė, 1927 m. Įsakymo kopija saugoma Šiaulių „Aušros“ muziejaus fonduose.
- Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944* 2006 – *Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944*, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus.
- Senoji Šiaulių turgavietė bus panaikinta už metų* 1936 – Senoji Šiaulių turgavietė bus panaikinta už metų, *Įdomus mūsų momentas*, 1936 12 15, 4.
- „Simono Daukanto fondas“, 69, l. 332–338.
- S i r e i k a 1993 – Jonas Sireika, *Gyvenimas Lietuvai*, Šiauliai: Delta.
- Šiauliai 1979* – Šiauliai, Vilnius: Mintis.
- Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)* – Šiauliai: Momentas, 1991.
- Šiaulių metraštis*. Informacinė knyga 1930 metais. Šiauliai: Šiaulių kraštotyros draugijos leidinys, 1930. *Šiaulių gorodničiaus 1855 m. žiniaraštis apie „muges“ mieste*. KAA. F. 50. Ap.1. B. 1141. L. 82. *Šiaulių m. tarybos 1921.03.08 posėdžio protokolas*. VA. F. 412, ap. 5, b. 83, l. 2.
- Šiaulių m. tarybos privalomi įstatymai 1920–1923 m.* MAB. F. 76, b. 88, l. 2.
- T r i m o n i e n ė 2007 – Rita Regina Trimonienė, „Šiaulių miesto išdo namai (ištrauka iš 1786 m. Šiaulių ekonomijos inventoriaus)“, In. *Šiaulių metraštis 2003–2006*, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus.
- U r b a i t i s 2007 – Elena Urbaitis, *Nubaustieji*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- V a i t e k ū n a s 1998 – Vincentas Vaitekūnas, *Rinktiniai kraštotyros darbai*, Šiauliai: „Aušros“ muziejus.
- VIA. F. 388. Ap. 1. B. 4872. L. 244.
- Ž v i r g ž d a s 1993 – S. Žvirgždas, *Mūsų miestelių fotografai*, Vilnius.
- Памятная книжка Ковенской губернии*, 1876, с. 259.

Jonas Nekrašius

Šiaulių turgūs ir mugės – miesto istorijos ir kultūros atspindys (XV–XXI a.)

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Šiaulių turgaus aikštės istorija, miesto amatininkai ir turgus, turgavietės rekonstrukcija, Žemaitijos jomarkai ir mugės, Šiaulių turgūs XX a., Šiaulių turgavietės atvirukuose, fotografijose ir piešiniuose, tarpukario turgūs, senojo turgaus iškėlimas, gyvenimas prie turgaus, pokario turgus naujoje turgavietėje, turgūs Šiauliuose XXI a. pradžioje.*

Lietuvoje turgūs juridškai įteisinti nuo XIII a. Turgūs paprastai vykdavo darbo dienomis, o mugės – per atlaidus.

Turgūs ir aikštė Šiauliuose atsirado XV a. pastačius mieste pirmąją bažnyčią. Su turgaus gyvenimu mieste glaudžiai susiję pirkliai, įvairūs prekeiviai, valstiečiai ir amatininkai. XVII–XVIII a. mieste turguje prekiaavo amatininkai, valstiečiai ir pirkliai, įvairūs prekeiviai. XVIII a. Šiaulių ekonomiją pradėjus administruoti LDK iždininkui A. Tyzenhauzui, turgaus aikštė buvo pertvarkyta, pastatytos prekybininkų krautuvės, namai ir dirbtuvės amatininkams.

Tarpukariu Šiauliuose veikė keli turgūs Turgaus aikštėje, bobturgis ir Arklių rinka. 1938 m. sausio 1 d. likviduotas senasis turgus, o turgavietė perkelta į naująją dabartinę vietą – į Aušros alėjos, Žemaitės, Vilniaus ir M. Valančiaus gatvių rajoną.

Nuo XX a. pradžios Šiaulių turgūs buvo užfiksuoti atvirukuose, fotografijose, piešiniuose ir kituose dailės kūriniuose.

Pokariu, nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu ir vėliau Šiauliuose buvo įsteigti Žemdirbių ir Pabalių turgūs, mobilieji ūkininkų turgeliai, pradėjo veikti blusų turgus Kaštonų alėjoje. Tradicija apsipirkti turguje Šiauliuose gyva, ji toliau puoselėjama ir plėtojama.

Šiaulių tradiciniai turgūs yra kultūros paveldas, neatskiriama miesto istorijos dalis. Jie padeda mieste plėtoti prekybą ir ekonominius santykius, sukuria darbo vietas, skatina žmonių bendravimą ir iniciatyvą.

Jonas Nekrašius

Šiauliai Markets and Fairs as a Reflection of History and Culture of the City (15th c. – beginning of 21st c.)

S u m m a r y

Keywords: *history of the Market Square in Šiauliai; city tradespeople and market; reconstruction of the marketplace; Samogitian fairs; Šiauliai markets in 20th c., Šiauliai markets in postcards, photos and drawings; interwar markets in Šiauliai; moving of the old market; life next to the market; post-war market in the new marketplace; markets in Šiauliai at the beginning of the 21st c.*

In Lithuania markets have been legalised since 13thc. Markets were conducted during weekdays, while fairs were organised during church festivals.

Markets and the square appeared in Šiauliai in the 15thc., with the appearance of the first church in town. Merchants, various pedlars, farmers and tradespeople were closely connected with the market life in town. In the 17-18thc., tradesmen, farmers and merchants, also various pedlars were selling at the market. In the 18thc., when the administration of Šiauliai economy was taken over by A. Tyzenhauz, the treasurer of the Grand Duchy of Lithuania, the market square was reconstructed, some shops as well as houses and workshops for tradespeople were built.

In the interwar period, a few markets were operating in Šiauliai Market Square; there was also the so called *bobturgis*, a women's market, and a Horse Market. On January 1st, 1938, the old market was liquidated and the marketplace was transferred to the new place, where it has survived until nowadays – in the region of Aušros alėjos, Žemaitės, Vilniaus and Valančiaus streets.

Since the beginning of the 20thc., Šiauliai markets have been recorded in postcards, photographs, drawings and works of art.

In the post-war period and during the restoration of independence, markets in Šiauliai were developing: Žemdirbių and Pabalių markets were established alongside with mobile farmers' markets and a flea market on Kaštonų alėja. The tradition of buying at the market is alive in Šiauliai, it is fostered and cultivated.

Traditional markets in Šiauliai are a phenomenon of cultural heritage and an inseparable part of the history of the city. They help to develop trade and economic relationships in the city by creating working places, by stimulating communication and initiative.

J o n a s N E K R A Š I U S
Filosofijos ir antropologijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[jonas.nekrasius@gmail.com]